

DE GROENE AMSTERDAMMER

Kunst & Cultuur Voorbij de geweldige jaren tachtig

De slaapkamer met de oranje gordijnen

Waar verlang je naar terug bij nostalgie naar de jaren tachtig? Niet zomaar naar vroeger, weet Maris van der Meij, kind van die jaren. Het gaat om iets wat je uit dat vroeger bent kwijtgeraakt. Wat verloor zij?

Maris van der Meij

14 juni 2023 – uit nr. 24

Stationsplein Amsterdam circa 1982

© Ed van der Elsken / Nederlands Fotomuseum

1.

'Wat praat jij toch veel over vroeger,' zegt mijn vader. Ik ben elf. Het is 1989, de Berlijnse Muur valt en Nelson Mandela komt bijna vrij, hoera, een heerlijke nieuwe wereld, maar ik kijk liever achterom naar mijn vergane jeugd. Ik kan het niet uitleggen aan mijn vader, hij kan er niet naar vragen. Het scharnierjaar van ons gezin gaat de geschiedenis in zonder dialoog, zonder eenwording en zonder feest op straat. Met veel vallen, en toch steeds meer muur.

2.

Ik verlangde naar de jaren tachtig nog voor ze voorbij waren, iets wat ik in mezelf verborg. Maar de laatste tijd zie ik mijn verlangen weerspiegeld op straat. Mannennekken met matjes, ruime jasjes met nog ruimere schoudervullingen. Snorren. Jonge vrouwen op weg naar hun werk met een racefiets – in het diepst van hun gedachten een actrice in een film als *Flashdance*. Er zijn weer liedjes in

het Nederlands, er klinken weer synthesizers. Ik wandel langs een open raam en vanachter het gordijn fladdert Kate Bush me tegemoet. *'Be running up that road'*, totdat ik de hoek omsla.

Ook thuis zie ik de jaren tachtig, gewoon vanaf de bank. Mijn vriend en ik scrollen langs programma's die spelen in de jaren tachtig of erdoor zijn geïnspireerd. We beginnen aan *De verschrikkelijke jaren tachtig*, een Nederlandse serie die begin 2022 uitkwam. Ik vraag me af waarom bijna tegelijk de serie *Dirty Lines* uitkwam, ook een programma over de jaren tachtig, en waarom de series *Stranger Things* en *Sex Education* zo'n hit zijn. Alles ademt – hijgt – jaren tachtig.

Zijn de programma's, de kleding, de kapsels en de muziek een uitingsvorm van een oppervlakkige fascinatie die vervaagt bij een nieuwe trend? En is mijn eigen verlangen dieper, echter? Of komen de uitingsvormen ook voort uit iets wat binnenin huist? Maar naar wat voor dieps of echts verlangen mensen dan, en wat heeft dat te maken met de jaren tachtig?

3.

Vroeger betekende nostalgie: het verlangen naar thuis. Het is een samentrekking van de Griekse woorden *nostos*, thuis, en *algos*, dat smart of verlangen betekent. De Zwitser Johannes Hofer bedacht een vervangend woord: *Heimweh* (van *Heim*, thuisland, en *weh*, pijn), en daarna kreeg nostalgie haar huidige betekenis. Sindsdien kunnen we kiezen uit een verlangen naar thuis en een verlangen naar vroeger. Ruimte en tijd, de plekken waar je niet bent.

1.

Ik ben een peuter, het is 1980, en samen met mijn ouders, mijn broer en mijn twee zussen ben ik verhuisd naar een wijk in aanbouw. Met een van mijn zussen deel ik een kamer. Voor de ramen hangen oranje gordijnen van linnen, en als na mijn middagslaapje de zon verschijnt lijkt de hele kamer in de fik te staan. Ondertussen worden in de wijk heipalen de klei in gejaagd.

Zo kan ik het navertellen, maar wat ik in 1980 in mijn hersenen opsla zijn geen volzinnen. Het is een kleur. Oranje. En een geluid. Dof, ritmisch gedreun. Als ik later gedreun in de verte hoor, zie ik de kleur oranje, en dan stroom ik vol met een heerlijk, warm thuisgevoel. Waarna een klauwtje mijn maag uitwringt.

2.

Waar verlang je naar bij nostalgie? Niet zomaar naar vroeger, maar naar iets wat je uit dat vroeger bent kwijtgeraakt. Het verlorene is de reden waarom je zegt: vroeger was alles beter. Alles: dat is het verlorene, dat is wat het voor je betekent. En het is vooral, net als heimwee, liefdesverdriet of rouw, ingekleurd met smart.

3.

Na twee afleveringen van *De verschrikkelijke jaren tachtig* klap ik met afschuw de laptop dicht. Die tiran van een vader, die met meerdere vrouwen en diverse gezamenlijke kinderen een naargeestige woongroep vormt – ik kan het nauwelijks aanzien. Mijn vriend lacht vooral om de zeer korte broekjes van de vader en het

getoupeerde haar van de moeders, en hij droomt weg bij zijn eigen herinneringen, dat ene cassettebandje met die tien liedjes, die ene jas waar hij een jaar voor spaarde. We kijken naar hetzelfde maar zien iets anders.

De volgende avond *bingen* we verder. Tegen het einde verandert mijn afschuw in een samengeknepen keel. We begrijpen waarom de vader zo'n bullebak is geworden en de vrouwen zo machteloos, en waarom het dochtertje urenlang met de kindertelefoon belt. Het gat dat in hun gezin is geslagen, waardoor alles uit elkaar is gevallen, is een stomp in mijn maag. Niets van wat ik daarvoor zag, is nog wat het leek te zijn. Ik bekijk de serie opnieuw. De maagpijn wordt omhuld met een melancholie die me verwacht.

1.

Mijn moeder bakt appeltaarten. Zes verjaardagen per jaar, zes keer bakken. Ik ben trots, want ik mag voor het eerst helpen. Het is 1983. Ik wriemel mijn vingers door het deeg, zij bebotert de bakvorm en strooit er wat bloem in om vastkoeken te voorkomen. Ze draait de bakvorm rond om de bloem te verspreiden, ze draait en draait, en geeft steeds een tik op de rand. Haar ring tikt vrolijk mee. Het is de ritmische intro van een huis dat volstroomt met vrienden, familieleden, kinderen van vrienden, familieleden van familieleden. Het is het lied van geroezemoes en gelach in de kamers, en het refrein is saamhorigheid.

2.

Nostalgie huist niet alleen in het individu. Dit kan gevaarlijk worden als groepen anderen uitsluiten, en erger, als ze prikkeldraad uitrollen langs de grenzen van hun nostalgie. Tegelijk is het al te makkelijk om de nostalgie van anderen te diskwalificeren. Groepen voeden (mede) hun identiteit met een diepgevoelde essentie die ze overhevelen uit het verleden.

Dat er een collectief verlangen naar de jaren tachtig lijkt te zijn, is opmerkelijk. Woningnood, inflatie, een energiecrisis. Verwoesting van de aarde, een pandemie, de man die ook niks meer mag vanwege feminisme en genderfluiditeit. Een extreem-rechtse idioot met prikkeldraadnostalgie in de Tweede Kamer. Kernbommen, terrorisme, drugsoverlast. En demonstraties en rellen, onder andere tegen de koningin. De jaren negentig losten deze problemen (deels) op. Waarom zou iemand naar die turbulente tijd terugverlangen? Of hebben mensen het gevoel een essentie uit de jaren tachtig te zijn kwijtgeraakt?

3.

Er zijn zoveel dingen verdwenen sinds de jaren tachtig. Als je het vraagt aan de planeet, zijn het bossen. Als je het vraagt aan CDA of PvdA: onze zetels. Als je het vraagt aan de jeugd van tegenwoordig: rebellie, een ideaal om voor te vechten. Als je het vraagt aan de jeugd van toen: eenvoud, urenlang de tijd om buiten te spelen. Als je het vraagt aan mij: saamhorigheid. Als ik het vraag aan mijn vriend, na de laatste aflevering van *De verschrikkelijke jaren tachtig*: één telefoon en één tv voor het hele gezin. Hij voelt zich vaak overspoeld door een overvloed aan

spullen, media, meningen en waarheden. De veroorzaker van al die overvloed, aldus mijn vriend, is het internet (sinds 1993), de mobiele telefoon (1994), maar vooral de smartphone (vanaf 2002).

Is er iets essentieels verdwenen door het internet? Kan een technische vernieuwing de wereld intrinsiek veranderen? Ik kauw hier enkele dagen op, en schrijf in mijn notitieboekje:

smart is

leed, pijn, verlangen

wat is die smartphone dan?

we verliezen

(elkaar)

Amsterdam 1987, Marechaussees spreken twee punkers aan die op de Dam liggen, Amsterdam 1987

© Wubbo de Jong / MAI / ANP

1.

Mijn zus en ik krijgen een radiocassetterecorder voor op onze kamer. Samen horen we voor het eerst onze favoriete liedjes, we maken tapes voor elkaar en liggen slap van het lachen bij het uitproberen van nieuwe danspasjes. *Girls just wanna have fun*. Het is 1984.

Onze oudere zus luistert liever alleen, ze heeft een bandje met Prince en Kate Bush. Dat het voortdurend regent in haar oren horen we niet. Het duurt niet lang voor ook mijn andere zus liever alleen muziek luistert. *Smalltown Boy*. 'Run away, turn away, run away.' *Holding Back The Years*. 'Chance for me to escape from all I've known.' *Who's That Girl*. 'Run faster.' *Fast Car*. 'Is it fast enough so we can fly away?' Voor mij vliegen de jaren voorbij, ik versta nog geen Engels, ik dans vrolijk door.

2.

Iedereen kan nu alle liedjes opzoeken en ze vertalen in een handomdraai. In mijn feed op YouTube komt de originele videoclip van *Running Up That Hill* voorbij. Tot mijn verbazing danst Kate Bush daarin met een man, in dezelfde grijze outfit, en hun dans is een verstikkend samenvloeien. Dit is het, niets anders. Hoe kan dat? Naar mijn weten hoort bij dit liedje een heel andere clip, waarin een besnorde meneer en Kate Bush een grote machine een berg op duwen, waarna ze met die machine regenwolken maken.

Na een korte zoektocht blijkt dat ik *Running Up That Hill* en *Cloudbusting* met elkaar heb gekruist, de waarheid verving door wat beter paste. Natuurlijk vond ik dat *Running Up That Hill* bij een clip hoorde met een machine die bergop wordt gerold, ook al was er totaal geen sprake van rennen. Eerder moeizaam duwen.

3.

Tien jaar voor de introductie van het internet stelde de Amerikaanse wetenschapper Walter Ong dat communicatie-uitvindingen revoluties in het bewustzijn veroorzaken, zelfs revoluties in sociale structuren. Hij beschreef in *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, zijn boek uit 1982, hoe de uitvinding van de boekdrukkunst (circa 1450 na Christus) het einde inluidde van duizend jaar rooms-katholieke hegemonie. Ineens kon men boeken kopen en zélf een mening vormen. Hij schreef ook dat de uitvinding van het alfabetische schrift (circa 1500 voor Christus) het einde van orale culturen inluidde. Ineens kon men de logica beoefenen, want terugbladeren en opnieuw lezen. En ineens was er ruimte voor een onveranderlijke waarheid.

Walter Ong vroeg zich af welke revolutie zou plaatsvinden door de uitvinding van de personal computer. Hij fantaseerde dat mensen zich zouden aansluiten bij elektronische groepen, een soort wereldwijde dorpen, en zouden terugkeren naar een cultuur waarin het gesproken woord belangrijker is dan het geschrevene. Dat kon in zijn ogen het einde inluiden van logica en waarheid, en van de instituties die daarop leunen, de wetenschap, de rechtspraak, de journalistiek, de democratie.

Heeft het internet een gat geslagen in de onveranderlijke waarheid? De jaren tachtig waren het laatste decennium zonder internet. Draait nostalgie naar de jaren tachtig om één gedeelde waarheid, de pilaar onder onze maatschappij?

Maar Nederland was toen ook opgedeeld, er was niet één pilaar, er waren zuilen, weliswaar met scheuren, en brokstukken op de grond rondom. Een gedeelde waarheid bestond niet. Misschien willen we geloven dat het zo was: mensen stemden massaal op dezelfde partijen, mensen rebelleerden massaal tegen uitwassen, kinderen speelden massaal op straat. Het was eenvoudig, iedereen stond saamhorig achter één waarheid. Misschien denken we dit omdat nu het gevoel overheerst dat de grond onder onze voeten wegzakt. Maar dat hadden mensen toen óók.

1.

We zijn op vakantie in een Fries dorpje, het is een zomeravond in 1989, en we zitten met z'n allen rond de houtkachel. Er hangt een bedrukte sfeer. Ik vraag ernaar, niemand wil iets zeggen, ik vraag door. Dan mag ik op schoot bij mijn moeder.

Ze gebruikt woorden die ik niet ken, die zij zelf niet goed kan uitspreken. Er is iets wat op onze slaapkamer met de oranje gordijnen, iets wat jarenlang tijdens onze verjaardagsfeestjes, iets wat door een familielid van een familielid, iets wat met mijn zus. Mijn moeder zwijgt, iedereen zwijgt.

4.

We bleven zwijgen, ook nadat mijn oudste zus na een paar jaar piekeren uitbracht, ik ook, dat iets, mij ook.

Er verdween veel. De oranje gordijnen, en mijn broer en zus, die op kamers gingen. Warme appeltaarten, en de psychische gezondheid van mijn tweede zus. Verjaardagsfeestjes, en mijn moeders geloof dat ze een goede moeder was. Gelach in huis, en de hoop in de stem van mijn vader.

Ik bleef thuis, wachtend totdat iedereen en alles zijn weg terug zou vinden. Regelmatig trok ik naar de bibliotheek, waar ik tussen de spreekbeurtboekjes over 'De jojo' en 'De synthesizer' zocht naar informatie over misbruik en families die daardoor uit elkaar vallen, over vaders die stiekem huilen op de wc en moeders die liever van huis zijn. Die boekjes bestonden niet, het waren geen onderwerpen voor een spreekbeurt. Had ik maar internet gehad.

Wat ik verloor? De kamer die ik deelde met mijn zus. Onze gedeelde waarheid. De anderen, mezelf. Ik werd middelpuntvliedend.

5.

Ik hou van het woord saamhorigheid, van de klank, van de knusheid van het 'saam', van het dubbele van het 'horig'. Maar wat betekent het eigenlijk? Een onuitgesproken gevoel dat je bij een groep hoort, erop vertrouwend dat iedereen van die groep datzelfde gevoel heeft.

Hoe ontstaat saamhorigheid? Is het iets wat je pas herkent als het is verdwenen? Hoe krijg je het weer terug? Of is het iets wat achteraf wordt geconstrueerd, zodat het verleden er gezelliger en gelukkiger uitziet, beter dan nu? Een eigenschap die nostalgie ook vaak krijgt toegedicht: een verlangen naar iets wat er *nóóit* was. Ik durf er eigenlijk niet op die manier aan te denken, anders verdwijnen mijn eigen jaren tachtig misschien wel de geschiedenis in.

Laat mij maar lekker omkijken naar schoudervullingen, snorren, synthesizers en de serie *De verschrikkelijke jaren tachtig*, laat mij maar lekker peinzen over collectieve nostalgie. Verlangen we als maatschappij naar een gedeelde waarheid, naar een collectief gevoel van saamhorigheid? Een helder antwoord ontglipt me steeds. En dan herinner ik me een uitspraak van iemand anders, in 1984: *'The*

past was erased, the erasure was forgotten, the lie became truth. George Orwell. Misschien is het zinvoller een toekomst bij elkaar te verzinnen dan een verleden, voor ons, als maatschappij.

Bestaat de waarheid over het verleden dan helemaal niet? Ja, toch wel. De waarheid is dat waarheid uiteindelijk naar buiten sijpelt, hoe dik de muren ook zijn – muren waar we doorheen hadden moeten kijken om te zien wat daarachter gebeurde. En nu glipt het naar binnen, die andere waarheid, dat onze saamhorigheid geen saamhorigheid is geweest, behalve in dat ene hoekje waar mijn verlangen zich opkrult. Het is ook waarheid dat ik daar alleen ben en nog altijd zwijg. Want een andere waarheid is dat ik mijn zussen niet wil verraden door hardop uit te spreken dat ik terugverlang naar mijn gelukkige, voorbije jeugd.

Nostalgie is voor mij de enige manier om iets wat verdween misschien terug te vinden, de anderen misschien terug te vinden, ook al is het alleen in het verleden. Het is de plek waar ik met terugwerkende kracht gaten in muren kan hakken. Van de stenen die vrijkomen bouw ik een nieuw thuis, maar dan eentje met een deur erin. En een weids raam.

6.

Het is najaar 2022, ik loop door de stad. Ineens klinkt er: *I have this thing where I get older but just never wiser*. Twee meisjes van een jaar of zeventien luisteren samen naar Taylor Swift, met één oor dicht bij de smartphone van het ene meisje. Ze dragen eenzelfde soort buiktruitje in de stijl van de Spice Girls. Twee naakte navels staren me aan, ik staar terug. Een nieuw decennium aan nostalgie ligt klaar, met hopelijk een blijvende saamhorigheid.

Ze zijn opnieuw voorbij, *De geweldige jaren tachtig*, én ze zijn er nog, in de verte oranje oplichtend en nadreunend. Hier bij mij blijven ze voor altijd *on demand* verkrijgbaar in elf oergezellige seizoenen. Ik bekijk ze van voor naar achter en andersom, en ik fluister, met en zonder schaamte, 'vroeger was alles beter'.

Dit is het winnende essay van de Jan Hanlo Essayprijs Klein. De winnaar van de Jan Hanlo Essayprijs Groot is Jan Postma, met zijn boek *Is dit alles?*

Uit: *De Groene Amsterdammer* van 14 juni 2023
www.groene.nl/2023/24